

Nordisk Arbejds- papir

Eldra fólk og loftslagsmál – Báðum til gagns

Yfirlit yfir starf og samstarf eldra fólks á
Norðurlöndunum á sviði loftslagsmála

Ingibjörg Ólöf Benediktsdóttir
Stefán Gíslason

Dette arbejdsrapir er finansieret af Nordisk Ministerråd.
Indholdet afspejler ikke nødvendigvis holdninger, meninger
eller anbefalinger fra Nordisk Ministerråd.

NA2023:903
ISSN 2311-0562
<http://dx.doi.org/10.6027/NA2023-903>

Nordisk Ministerråd
Nordens Hus
Ved Stranden 18
1061 København K
www.norden.org

Eldra fólk og loftslagsmál – Báðum til gagns

Yfirlit yfir starf og samstarf eldra fólks á Norðurlöndunum
á sviði loftslagsmála

Environice
Fyrir Norrænu Ráðherranefndina
Júní 2023

Formáli.....	4
Samantekt.....	5
Summary.....	6
1 Inngangur.....	7
1.1 Aðferðir.....	8
2 Eldra fólk og loftslagsmál á Norðurlöndunum.....	9
2.1 Ísland.....	9
2.1.1 Háskóli þriðja æviskeiðsins (U3A).....	9
2.1.2 Landssamband eldri borgara	9
2.1.3 Vinir íslenskrar náttúru	10
2.2 Noregur.....	10
2.2.1 Besteforeldrenes klimaaksjon (BKA)	10
2.2.2 Norges naturvernforbund.....	11
2.3 Svíþjóð	11
2.3.1 Grandparents for Future.....	11
2.3.2 Grandmas for Future	11
2.3.3 Gretas Gamlingar.....	11
2.3.4 Grand Panthers.....	12
2.4 Danmörk	12
2.4.1 Bedsteforældrenes Klimaaktion	12
2.4.2 Sammen om verdensmål	12
2.5 Grænland	13
2.6 Færeyjar.....	13
2.7 Finnland	13
2.7.1 Aktivistimummot	13
2.7.2 Ilmastoisovanhemmat	13
2.8 Álandseyjar	14
3 Evrópska tengslanetið	15
4 Lokaorð	16
Heimildir	17

Formáli

Ísland fer með formennsku í Norrænu ráðherranefndinni 2023 og í tilefni af því hafði umhverfis-, orku- og loftslagsráðuneytið frumkvæði að norrænu verkefni með það að meginmarkmiði að kortleggja og styrkja starf eldra fólks á Norðurlöndunum í loftslagsmálum. Hugmyndin byggði m.a. á þeirri vitneskju að hópar aldraðra í Svíþjóð hefðu beitt sér á þessu sviði og þeirri trú að hægt væri að efla þessa starfsemi enn frekar með því að tengja saman fleiri hópa á öllum Norðurlöndum, þ.m.t. á Íslandi.

Á síðustu árum hefur hlutfall eldra fólks af íbúafjölda Norðurlandanna farið hækkandi samfara hækkandi meðalaldri og tiltölulega lágrí fæðingartíðni. Fólk á eftirlaunaaldri hefur gjarnan meiri tíma aflögu og er betur stætt fjárhagslega en yngra fólk. Auk þess er eldra fólk nú alla jafna við betri heilsu en jafnaldrar þess voru fyrir fáeinum áratugum og þetta fólk býr líka yfir mikilli reynslu og þekkingu sem ótvírætt getur nýst í loftslagsumræðunni. Virk þátttaka eldra fólks í starfi af þessu tagi er til þess fallin að auðga líf þeirra sjálfra og bæta um leið lífsskilyrði komandi kynslóða. Reynslan og þekkingin eru auðlindir sem samfélögin tapa á að nýta ekki.

Umhverfis-, orku- og loftslagsráðuneytið er eðli málsins samkvæmt ráðuneyti loftslagsmála á Íslandi. Hins vegar fer félags- og vinnumarkaðsráðuneytið með málefni aldraðra og því var ákveðið að ráðuneytin myndu vinna sameiginlega að verkefninu. Stærstur hluti fjármögnunarinnar kemur frá Norrænu ráðherranefndinni í tengslum við formennskuáætlun Íslands.

Verkefnið sem hér um ræðir er fyrsta norræna verkefnið á þessu sviði. Verkefnið leggur sitt af mörkum til framtíðarsýnar Norrænu ráðherranefndarinnar fyrir árið 2030, sérstaklega til að fylgja eftir stefnu um græn Norðurlönd og um félagslega sjálfbær Norðurlönd. Um leið stuðlar verkefnið að því að Norðurlöndin nálgist þau tólf meginmarkmið sem Norræna ráðherranefndin hefur sett fyrir tímabilið 2021-2024.

Verkefnið er allt unnið á árinu 2023 og skiptist í þrjá verkhluta. Í fyrsta lagi verður tekið saman yfirlit yfir aðila, samstarf og verkefni eldra fólks á Norðurlöndunum á sviði loftslagsmála, í öðru lagi verður haldin málstofa um eldra fólk og loftslagsmál og í þriðja lagi verða grunnupplýsingar, samantekt frá málstofunni og ráðleggingar til stjórnvalda á Norðurlöndunum birtar í lokaskýrslu. Sú skýrsla sem hér birtist hefur að geyma afrakstur fyrsta hluta verkefnisins.

Umhverfisráðgjöf Íslands ehf. (Environice) var fengið til að sjá um framkvæmd verkefnisins undir stjórn umhverfis-, orku- og loftslagsráðuneytisins og í samstarfi við félags- og vinnumarkaðsráðuneytið, auk annarra aðila. Verkefninu lýkur í byrjun vetrar 2023.

Hvanneyri í júní 2023

Stefán Gíslason, framkvæmdastjóri Environice

Samantekt

Þetta skjal hefur að geyma niðurstöður fyrsta hluta af þremur í norræna verkefninu *Eldra fólk og loftslagsmál – báðum til gagns*, sem unnið er af Environice fyrir umhverfis-, orku- og loftslagsráðuneytið í samvinnu við félags- og vinnumarkaðsráðuneytið. Verkefnið er hluti af formennskuáætlun Íslands fyrir Norrænu ráðherranefndina og er fjármagnað af ráðherranefndinni.

Í Noregi, Svíþjóð, Danmörku og Finnlandi eru starfandi samtök eldra fólks, ein eða fleiri í hverju landi, sem helga sig baráttunni gegn loftslagsbreytingum. Engin slík samtök eru starfandi á Íslandi, en innan U3A á Íslandi (Háskóla þriðja æviskeiðsins) var nýlega stofnaður sérstakur umhverfishópur sem fæst við loftslagsmál og önnur umhverfismál. Ekki er á þessu stigi vitað um nein samtök af þessu tagi á norrænu sjálfstjórnarsvæðunum (Færeyjum, Grænlandi og Álandseyjum). Engu að síður kann vel að vera að einhver slík starfsemi sé í gangi á þessum svæðum.

Áhugavert er að sjá muninn á áherslum samtaka eldra fólks á Norðurlöndunum, en ólíkir staðhættir, stærð og staðsetning landanna hefur væntanlega mikil áhrif á það hvaða málefni eru talin mikilvægust í hverju landi. Einnig er mikill munur á stærð hópa og samtaka, en þessi munur virðist að mestu óháður íbúafjölda viðkomandi lands. Í Svíþjóð má til að mynda finna fleiri fámenna hópa en í Noregi, þar sem fjölmenn samtök eru í fararbroddi.

Nokkur af umræddum samtökum á Norðurlöndunum eiga aðild að evrópsku samstarfsneti eldra fólks í loftslagsmálum. Það samstarf virðist í vexti; unnið er að undirbúningi sameiginlegrar ráðstefnu í Strasbourg og heimasíða samstarfsnetsins verður væntanlega komin í loftið fyrir árslok 2023.

Næsti hluti þess verkefnis sem hér um ræðir felst í að skipuleggja málstofu í Reykjavík 27.-28. september 2023. Þangað verður boðið fulltrúum allra þeirra félagasamtaka og hópa sem fjallað er um í þessari samantekt. Málstofunni er ætlað að verða vettvangur til að miðla reynslu eldra fólks í loftslagsmálum, þar sem fólk getur deilt og safnað að sér nýtsamlegum upplýsingum og reynslu frá öðrum sem er síðan er hægt að nýta í starfinu innanlands þegar heim er komið. Um leið standa vonir til að sá innblástur sem þátttakendur á málstofunni fá frá jafnöldrum sínum frá nágrannaþjóðunum ýti undir hugsanlega stofnun hópa eða samtaka í löndum og á svæðum þar sem engir slíkir hópar eru starfandi.

Niðurstöður málstofunnar verða nýttar til að setja fram ráðleggingar til stjórnvalda á Norðurlöndunum um hvers vegna og hvernig þau ættu að styðja sjálfbærliðahópa eldra fólks á sviði loftslagsmála og hvernig megja efla og viðhalda norrænu samstarfi í þessum málum. Þessar ráðleggingar verða hluti af lokaskýrslu verkefnisins sem gefin verður út af Norrænu ráðherranefndinni fyrir árslok 2023.

Summary

This document contains the results of the first phase of three in the Nordic project *Seniors and Climate Issues – For the Benefit of Both*, which is carried out by Environice for the Ministry of the Environment, Energy and Climate in cooperation at the Ministry of Social Affairs and Labour Market. The project is part of Iceland's chairmanship programme for the Nordic Council of Ministers and is financed by the Council of Ministers.

In Norway, Sweden, Denmark, and Finland, there are active organisations of older people, one or more in each country, that dedicate themselves to the fight against climate change. There are no such organisations active in Iceland, but a special environmental group was recently established within U3A in Iceland (University of the Third Age) that deals with climate and other environmental issues. At this stage, no organisations of this kind are known in the Nordic autonomous regions (Faroe Islands, Greenland and Åland.) Nevertheless, it may well be that some such activity exists in these areas.

It is interesting to note the difference in the focus of seniors' organisations in the Nordic countries, but the different environs, size, and location of the countries presumably have a great influence on which issues are considered the most important in each country. There is also a significant difference in the size of groups and organisations, but this difference seems largely independent of the population of the country in question. In Sweden, for example, there are more small groups than in Norway, where large organisations are at the forefront.

Several of the aforementioned organisations in the Nordic countries are members of the European seniors' cooperation network for climate issues. That cooperation seems to be growing; preparations are being made for a joint conference in Strasbourg, and the cooperation network's website should be up and running by the end of 2023.

The next phase of the project in question consists of organising a seminar in Reykjavík on the 27th-28th of September 2023. Representatives of all the organisation and groups discussed in this summary will be invited to the seminar. The seminar is intended to be a platform for sharing the experiences of seniors regarding climate issues, where people can share and gather useful information and experience with others, which can then be used in their domestic work when they return home. Furthermore, the hope is that the inspiration that the seminar participants receive from their peers from the neighbouring countries will encourage the possible creation of groups or organisations in countries and regions where no such groups are active.

The conclusions of the seminar will be used to present recommendations to the authorities in the Nordic countries about why and how they should support volunteer groups of seniors in the field of climate issues and how to promote and maintain Nordic cooperation in this field. These recommendations will be part of the project's final report which will be published by the Nordic Council of Ministers before the end of 2023.

1 Inngangur

Fjölmennar kynslóðir eru nú að nálgast eftirlaunaaldur og eru líklegar til að breyta ásýnd hans. Lífslíkur þessara hópa eru meiri en kynslóðanna á undan, menntunarstig hærra og heilsa væntanlega betri en hjá mörgum fyrri kynslóðum. Þörf þessara hópa fyrir virkni og farsæla öldrun verður önnur en áður og ekki síst verður leikni til notkunar á nýrri tækni í samskiptum mun mikilvægari en hún hefur verið.¹

Stór hluti sjálfboðaliða er fólk á eftirlaunaaldri, enda hefur fólk á þessum aldri gjarnan meiri tíma aflögu og er betur stætt fjárhagslega en yngra fólk. Á síðustu áratugum hefur eldri sjálfboðaliðum auk heldur fjölgað mikið samfara auknum lífslíkum og batnandi heilsu eldri kynslóða. Nýjustu tölur frá Vive, rannsókn- og greiningarmiðstöð velferðar í Danmörku, sýna að 28% fleiri 67 ára og 43% fleiri 77 ára vinna sjálfboðavinnu í dag en fyrir 20 árum.² Stór hluti þessara sjálfboðaliða er vel stætt fólk með langa menntun að baki og við tiltölulega góða heilsu. Fólk yfir 65 ára aldri er alla jafna mun heilbrigðara, útsjónarsamara og virkara nú en jafnaldrar þess voru fyrir 20 árum, sérstaklega á fyrstu árunum eftir verklok á vinnumarkaði. Á sama tíma hafa hugmyndir samfélagsins um ellina breyst. Hugmyndinni um að þú eigir að gera gagn, ekki bara fyrir sjálfa þig og fjölskylduna, heldur líka fyrir samfélagið, hefur vaxið fiskur um hrygg síðan á tíunda áratugnum. Þetta endurspeglast í sjálfboðavinnunni sem lífeyrisþegar stunda í auknum mæli.

Sjálfboðaliðar fást við ýmis verkefni, en á allra síðustu árum hafa æ fleiri slíkir hópar látið til sín taka í umræðum um loftslagsmál. Að einhverju leyti sækir það starf innblástur til sænsku baráttukonunnar Greta Thunberg, en það sem rekur fólk fyrst og fremst til að taka þátt í verkefnum á þessu sviði eru síversnandi framtíðarhorfur í ljósi þess hversu hægt hefur gengið að draga úr losun gróðurhúsalofttegunda frá athöfnum manna á jörðinni. Baráttufólk í loftslagsmálum er á öllum aldri, en á síðustu misserum hefur eldra fólk orðið sífellt meira áberandi á þessu sviði, ekki síst á Norðurlöndunum og í öðrum löndum Vestur-Evrópu.

Með hliðsjón af þeirri þróun sem hér hefur verið lýst ákváðu íslensk stjórnvöld að gera starf eldra fólks að loftslagsmálum að sérstöku áhersluverkefni á formennskuári Íslands í Norrænu ráðherranefndinni 2023. Yfirskrift verkefnisins er „Äldre folk och klimat – Nytt för båda två“ (Eldra fólk og loftslagsmál – Báðum til gagns), sem vísar annars vegar til þess mikla mannauðs og þeirrar viðtæku þekkingar sem býr í frísku fólki á eftirlaunaaldri og hins vegar til þess gagns sem þetta fólk getur gert í loftslagsumræðunni – í þágu komandi kynslóða.

Verkefnið sem hér um ræðir er sem fyrr segir hluti af formennskuáætlun Íslands í Norrænu ráðherranefndinni og er því eðli málsins samkvæmt fjármagnað að langmestu leyti af ráðherranefndinni. Umhverfis-, orku- og loftslagsráðuneytið stýrir verkefninu fyrir Íslands hönd í samvinnu við Félags- og vinnumarkaðsráðuneytið. Háskóli þriðja aldursskeiðsins (U3A) var hafður með í ráðum í undirbúningi verkefnisins og ráðgjafarfyrirtækið Environice (Umhverfisráðgjöf Íslands ehf.) var fengið til að leiða verkefnið og sjá um framkvæmd á einstökum þáttum þess.

Samkvæmt verkefnislýsingu gengur verkefnið sem hér um ræðir út á að efla samstarf milli hópa eldra fólks á Norðurlöndunum á sviði loftslagsmála. Verkefnið nær til allra landa og landsvæða sem eiga aðild að Norrænu ráðherranefndinni, þ.e.a.s. Norðurlandanna fimm (Danmerkur, Finnlands, Íslands, Noregs og Svíþjóðar) og sjálfstjórnarsvæðanna þriggja (Álandseyja, Færeyja og Grænlands). Markmið verkefnisins er að virkja fleira eldra fólk í loftslagsmálum með því að skapa norrænan vettvang fyrir hugmyndaskipti, tengslanet, innblástur og góðar fyrirmyndir og stuðla um leið að varanlegri líkamlegri og andlegri heilsu þátttakenda.

Verkefninu er skipt upp í þrjú skref eða verkþætti:

¹ Háskóli þriðja æviskeiðsins (U3A) (á.á.).

² De Frivilliges Hus (2022).

1. Taka saman yfirlit yfir aðila, samstarf og verkefni eldra fólks á Norðurlöndunum á sviði loftslagsmála
2. Undirbúa, boða til og sjá um málstofu um eldra fólk og loftslagsmál
3. Taka saman skýrslu með grunnupplýsingum, samantekt frá málstofunni og ráðleggingum til stjórnvalda á Norðurlöndunum um það sem þau gætu gert til að styðja við starf eldra fólks á sviði loftslagsmála

Sú skýrsla sem hér birtist hefur að geyma afrakstur fyrsta hluta verkefnisins, þ.e.a.s. yfirlit yfir aðila, samstarf og verkefni eldra fólks á Norðurlöndunum á sviði loftslagsmála. Skýrslan er í raun vinnuskjal, sem einkum er ætlað að koma að gagni sem grunngagn í öðrum hluta verkefnisins, þ.e.a.s. fyrir málstofuna sem haldin verður haustið 2023. Upplýsingarnar sem fram koma í þessari skýrslu verða síðan einnig birtar, og eftir atvikum uppfærðar, í lokaskýrslu verkefnisins (verkpætti 3), ásamt samantekt frá málstofunni og ráðleggingum til stjórnvalda á Norðurlöndunum um það sem þau gætu gert til að styðja við starf eldra fólks á sviði loftslagsmála.

1.1 Aðferðir

Við gerð þessarar samantektar var í fyrstu einkum notast við niðurstöður leitarvélarinnar Google. Nokkrar mismunandi samsetningar lykilorða voru notaðar (á viðeigandi tungumáli) fyrir hvert land til að fá sem flestar leitarniðurstöður. Þessi lykilorð voru "eldri, loftslag", "eldri, umhverfi", "eldri borgarar, loftslag", "eldri borgarar, umhverfi", "eldri, loftslag, sjálfböðavinna", "eldri, umhverfi, sjálfböðavinna", "amma, afi, loftslag".

Auk Google var leitað í smiðju fulltrúa í Embættismannanefnd Norrænu ráðherranefndarinnar fyrir umhverfis- og loftslagsmál (ÄK-MK) og haft beint samband við allmarga einstaklinga í tengslaneti aðstandenda verkefnisins. Það er von skýrsluhöfunda að þessi leit hafi skilað allgóðu yfirliti yfir þá formlegu og óformlegu hópa eldra fólks á Norðurlöndunum sem hafa látið loftslagsmál til sín taka.

2 Eldra fólk og loftslagsmál á Norðurlöndunum

Í þessum kafla er að finna samantekt yfir helstu hóp á eldra fólks á Norðurlöndunum, jafnt formlega sem óformlega, sem hafa látið loftslagsmál til sín taka.

2.1 Ísland

Á Íslandi búa um 388.000 manns samkvæmt tölum Hagstofunnar. Af þeim eru 15,3% eldri en 65 ára samkvæmt tölum frá árinu 2022.³ Þessi hópur verður smátt og smátt meira áberandi í loftslagsumræðunni. Í Umhverfiskönnun Gallup árið 2022 var spurt hvort þátttakendur hefðu miklar, nokkrar, litlar eða engar áhyggjur af hlýnun jarðar. Um 73% svarenda 67 ára og eldri sögðust hafa mjög miklar eða nokkrar áhyggjur og 47% sögðust hafa áhyggjur af þeim afleiðingum sem loftslagsbreytingar gætu haft fyrir þau og fjölskyldur þeirra. Til samanburðar þá sögðust um 79% af svarendum í aldursflokknum 30-44 ára hafa mjög miklar eða nokkrar áhyggjur af hlýnun jarðar og 62% í þeim aldursflokki sögðust hafa miklar áhyggjur af þeim afleiðingum sem loftslagsbreytingar gætu haft fyrir þau og fjölskyldur þeirra. Þá sögðust 56% 67 ára og eldri vilja breyta hegðun sinni mjög mikið eða frekar mikið til að minnka áhrif sín á umhverfi og loftslag.⁴ Á þessum niðurstöðum má sjá að stór hluti eldra fólks á Íslandi er meðvitaður um loftslagsbreytingar og leiðir hugann að því hvaða áhrif þau sjálf geta haft og því hvernig framtíðin lítur út fyrir fjölskyldur þeirra.

2.1.1 Háskóli þriðja æviskeiðsins (U3A)

Háskóli þriðja æviskeiðsins á Íslandi eru sjálfstæð félagasamtök sem má rekja til undirbúnings og þátttöku Ingibjargar Rannveigar Guðlaugsdóttur í alþjóðaráðstefnu World U3A í Chitrakoot á Indlandi 2010. Samtökin á Íslandi (U3A Reykjavík) voru stofnuð 2012 og í dag eru meðlimir um 900 talsins.⁵ Í samræmi við samþykktir sínar hyggjast samtökin stuðla að því að félagsmenn hafi aðgang að fjölbreytilegu framboði af fræðslu án þess að um formlega skólagöngu sé að ræða. Einnig vilja samtökin stuðla að virkni og aukinni vitund félagsmanna og samfélagsins um mikilvægi þriðja æviskeiðsins, tækifærin sem í því felast og mannauðinn sem í því býr. Fræðslan byggir að mestu á jafningjafræðslu þar sem félagar samtakanna deila með sér þekkingu, reynslu og færni. Tilgangi sínum hyggjast samtökin ná m.a. með því að skipuleggja og sjá um fyrirlestra, ferðir og heimsóknir og með því að efla kynni við aðra innan og utan U3A hreyfingarinnar hvar sem er í heiminum.

Sérstakur umhverfishópur var stofnaður innan U3A Reykjavík haustið 2022 og hefur hann haldið þónokkra fundi síðan. Umhverfishópurinn heldur úti virkri Facebooksíðu og hefur hingað til haldið tvö málþing. Annað þeirra fjallaði um náttúru Íslands og vernd hennar á tímum loftslagsbreytinga og hitt um líffræðilega fjölbreytni og sjálfbærni. Markmið umhverfishópsins er að fræða og upplýsa um það sem ógnar náttúru Íslands, bæði lífríki lands, lífríki ferskvatns, lífríki sjávar og jarðminjum, svo og að vekja athygli á leiðum til umhverfis- og náttúruverndar og efna til aðgerða sem bæta umhverfi og vinna gegn loftslagsvá. Einnig eru félagsmenn hvattir til að láta til sín taka í umhverfismálum, auk þess sem hópurinn birtir hvatningarorð og ábendingar um umhverfisvænan lífsmáta.

U3A hefur ekki beitt sér sérstaklega í loftslagsmálum, en eins og sjá má hér að framan fléttast loftslagsmál á ýmsan hátt inn í viðfangsefni umhverfishóps samtakanna.

2.1.2 Landssamband eldri borgara

Landssamband eldri borgara eru sjálfstætt starfandi regnhlífarsamtök sem í eru 55 félög eldri borgara á Íslandi með samtals um 30.000 félagsmenn. Sambandið stuðlar að samvinnu félaga eldri borgara og að slík félög séu starfandi í öllum sveitarfélögum landsins.⁶ Landssamband eldri borgara hefur ekki beitt sér sérstaklega í umhverfismálum, en árið 2019 komu samtökin að umhverfisverkefni með fjárstyrk frá umhverfis- og

³ Knoema (2022c).

⁴ GALLUP (2022).

⁵ Háskóli þriðja æviskeiðsins (á.á.).

⁶ Landssamband eldri borgara (2021).

auðlindaráðuneytinu og smærri styrkjum frá öðrum aðilum. Þetta áttak var á formi þriggja stikla sem sýndar voru í sjónvarpi, á heimasíðum og á vefmiðlum. Stiklurnar hvöttu fólk til að draga úr notkun einnota plastpoka, henda ekki lyfjum í ruslið eða vaskinn og að fara út að plokka rusl.

Við gerð þessarar samantektar var haft samband við þónokkur félög eldri borgara víðvegar um landið sem eiga aðild að LEB til að kanna hvort umhverfismál hefðu verið sérstaklega á dagskrá hjá þeim. Ekkert aðildarfélaganna sem haft var samband við kvaðst hafa unnið með umhverfismál sem málaflokk, að einu félagi undanskildu þar sem fengnir höfðu verið nokkrir fyrirlesarar til að halda erindi um umhverfismál, auk þess sem nýr formaður hygðist setja loftslags- og umhverfismál í fastari forgang.

2.1.3 Vinir íslenskrar náttúru

Vinir íslenskrar náttúru eru frjáls félagasamtök sem ekki eru rekin í hagnaðarskyni.⁷ Fjármagn félagsins er fengið með styrkumsóknum og frjálsum framlögum frá einstaklingum og fyrirtækjum. Tilgangur félagsins er að fjalla um náttúruverndarmál liðandi stundar á Íslandi með sérstakri áherslu á skaðleg áhrif ágengra og framandi tegunda, og jafnframt að móta tillögur til úrbóta. Félagið heldur fundi, skipuleggur aðgerðir til náttúruverndar og miðlar upplýsingum til almennings í fjölmiðlum og á heimasíðu sinni (natturuvinir.is) um neikvæð áhrif framandi tegunda á lífríki og ásýnd íslenskrar náttúru. Einnig veitir félagið umsagnir um áætlanir, m.a. um lagafrumvörp og reglugerðir stjórnvalda sem tengjast náttúruvernd. Félagið stuðlar að því að réttum og áreiðanlegum upplýsingum sé komið á framfæri, svo sem um kolefnisbindingu og kolefniseiningar. Einnig leggur félagið áherslu á að alþjóðleg vottunarkerfi séu notuð í kolefnisbindingu með viðurkenndum kröfum og viðmiðum sem samtímis taka tillit til íslenskra aðstæðna. Félagið gefur sig ekki út fyrir að vera einungis fyrir eldra fólk, en margir stofnfélagar og greinarhöfundar Vina íslenskrar náttúru eru háskólamenntaðir einstaklingar á eftirlaunum.

2.2 Noregur

Í Noregi búa um 5,5 milljónir manns, þar af 18,1% 65 ára og eldri samkvæmt tölum frá árinu 2021.⁸ Norðmenn hafa vaxandi áhyggjur af loftslagsbreytingum samkvæmt borgarakönnun fyrir háskólann í Bergen. Könnunin hefur verið gerð reglulega síðan 2013 og í fyrsta skipti í tíu ár eru nú yfir 50% þátttakenda 63ja ára og eldri „áhyggjufull“ eða „mjög áhyggjufull“ yfir loftslagsbreytingum. Niðurstöður könnunnarinnar sýna að áhyggjur aukast mest meðal þeirra sem eru eldri en sextug.⁹

2.2.1 Besteforeldrenes klimaaksjon (BKA)

Besteforeldrenes klimaaksjon eru mjög virk og fjölmenn samtök sem töldu samtals 6.870 meðlimi í janúar 2023. Samtökin voru stofnuð árið 2006 og hafa stækkað ár frá ári síðan þá. Meðlimir greiða fyrir inngöngu í samtökin og þau félagsgjöld standa undir launum starfsfólks við almennt utanumhald og skipulag á fræðslu og viðburðum.¹⁰

Besteforeldrenes klimaaksjon eru með mjög skýra stefnu og með því að innheimta félagsgjald hafa samtökin ráð á að setja fé í markaðssetningu og hin ýmsu málefni sem þau vilja styrkja. Samtökin vilja meðal annars stuðla að lífstíl sem leiðir til minni útblásturs. Þau vilja að Noregur tryggi að íbúarnir verði hluti af lausn loftslagsmála (eins og segir í 12. grein Parísarsamkomulagsins), að stuðlað verði að minni notkun jarðefnaeldsneytis og að öll olíu- og gasleit í Noregi verði stöðvuð og vinnslu hætt. Á heimasíðu samtakanna má m.a. finna fræðslu um umhverfis- og loftslagsmál, upplýsingar um undirhópa samtakanna víðsvegar um Noreg og skýrslur frá þeim árs- og landsstjórnarfundum sem haldnir hafa verið.

⁷ Vinir íslenskrar náttúru (2022).

⁸ Trading Economics (2021).

⁹ Besteforeldrenes klimaaksjon (2022).

¹⁰ Besteforeldrenes klimaaksjon (2023).

Besteforeldrenes klimaaksjon er hluti af evrópsku tengslaneti eldra fólks sem lætur til sín taka í loftslagsmálum (sjá síðar).

2.2.2 Norges naturvernforbund

Við gerð þessarar samantektar fengu höfundar ábendingu um að Norges naturvernforbund (Náttúruverndarfélag Noregs) væri með sérstakan hóp fyrir eldra fólk sem hefði áhuga á loftslagsmálum.¹¹ Yfirráðgjafi Náttúruverndarfélags Noregs fræddi höfunda þessarar samantektar um að þau eru með ungmennasamtök helguð yngri meðlimum þeirra en ekkert sérstakt starf finnst fyrir elstu meðlimi samtakanna. Þrátt fyrir það eru margir af virkustu meðlimum naturvernforbundet eldra fólk og útskýrir ráðgjafi samtakanna það með auknum frítíma þeirrar kynslóðar. Aðaláhersla félagsins hefur verið að virkja yngri meðlimi á fullorðinsaldri.

2.3 Svíþjóð

Í Svíþjóð búa um 10,2 milljónir manns, þar af 20,2% 65 ára og eldri samkvæmt tölum frá árinu 2022.¹² Svíar eru mjög meðvitaðir um loftslagsmál og hafa auknar áhyggjur af loftslagsbreytingum og afleiðingum þeirra. Tveir af hverjum þremur íbúum í Svíþjóð eru þeirrar skoðunar að stjórnámálameinn þurfi að gera meira til þess að takmarka loftslagsbreytingar og meira en helmingi íbúa finnst þurfa að setja þak á heildarlosun gróðurhúsalofttegunda í Svíþjóð.¹³ Áhyggjur eldri íbúa (65-79 ára) hafa sérstaklega aukist á síðustu árum, en um 63% þeirra hugsa um loftslagsbreytingar og áhrif gróðurhúsalofttegunda a.m.k. einu sinni í viku. Margir umhverfis- og loftslagshópar eru starfandi í Svíþjóð en áberandi margir nýir hópar hafa verið stofnaðir síðasta árið.¹⁴ Vitundarvakning vegna loftslagsbreytinga virðist vera jafnmikil hjá ungum Svíum sem öldnum, en Greta Thunberg hefur haft gríðarleg áhrif í heimalandi sínu. Það sem byrjaði sem eins manns verkfall árið 2018 er í dag orðið að *Fridays for Future* (*Föstudagar fyrir framtíðina*), alþjóðlegri félagslegri hreyfingu sem beinir athygli að loftslagsmálum og aðgerðum sem þarf að sinna á því sviði. Greta er innblástur og uppspretta margra sænskra loftslagshópa sem verður fjallað um hér fyrir neðan en margir þessara hópa deila sömu hugmyndafræði og hittast á föstudögum til að mótmæla loftslagsbreytingum og aðgerðaleysi stjórnvalda.

2.3.1 Grandparents for Future

Samtökin Grandparents for Future í Svíþjóð telja um 850 manns. Þau standa fyrir alls kyns viðburðum, bæði á netinu og í raunheimum, þ.á m. coaching, mótmælum, fjölbreyttum fyrirlestrum og fræðslu. Hópurinn álitur að orðin *afi* og *amma* hafi sérstakt gildi til að undirstrika ábyrgð eldri kynslóða á þeim heimi sem afkomendur þeirra munu taka við og lifa í. Þau styðja Gretu Thunberg og *Fridays for Future*.¹⁵

2.3.2 Grandmas for Future

Grandmas for Future er lítill 20 manna hópur í Katrineholm í Södermanland, suðvestur af Stokkhólmi. Meðlimum hópsins finnast loftslagsverkföll mikilvæg vegna þess að stjórnámálameinn sé ekki að gera nóg til að ná markmiði Parísarsamkomulagsins. Þeim finnst dásamlegt að efnt sé til verkfalla út um allan heim en vilja líka sýna það sama heima í Katrineholm. Þau leggja áherslu á að mótmæla í heimabæ sínum til þess að minnka kolefnisspor langra ferðalaga.¹⁶

2.3.3 Gretas Gamlingar

Gretas gamlingar eru umhverfisverndarsamtök með 1.300-2.500 meðlimum. Samtökin eru vettvangur fyrir eldra fólk sem vill sýna að þau hafi brennandi áhuga á skuldbindingum Svíþjóðar í loftslagsmálum. Samtökin

¹¹ Naturvernforbundet (2023).

¹² Knoema (2022d).

¹³ Gustaf Lind (2022).

¹⁴ Sofie Björck (2022).

¹⁵ Grandparents for Future (2023).

¹⁶ Grandmas for Future (2022).

taka þátt í alls kyns starfi sem felur í sér loftslagsúrbætur og vilja sýna að ungir og aldnir hafi sameiginlegar áherslur í loftslagsmálum. Gretas gamlingar eru með í *Fridays for Future*, þar sem þau hittast einu sinni í viku og mótmæla aðgerðaleyzi stjórnmalamanna í loftslagsmálum.¹⁷

2.3.4 Grand Panthers

Grand Panthers eru samtök sem mótmæla aðgerðaleyzi í loftslagsmálum einu sinni í mánuði. Samtökin hafa ekki einn leiðtoga heldur skiptist fólk á, sumir fara en aðrir koma í staðinn. Þar sem samtökin eru ekki með leyfi til að mótmæla heldur fólk sig eitt eða í litlum hópum í mótmælunum. Fólk úr hópnum reynir að hitta stjórnmalafólk eins oft og þau geta til að deila áhyggjum sínum af loftslagsmálum.¹⁸ Þau deila tengslaneti með *KlimatSverige*, *Fridays for Future*, *Klimatsvaret* og *Våra barns klimat* sem allt eru samtök sem beita sér fyrir aðgerðum í loftslagsmálum. Grand Panthers eru einnig hluti af evrópsku tengslaneti eldra fólks sem lætur til sín taka í loftslagsmálum (sjá síðar).

2.4 Danmörk

Í Danmörku búa um 5,8 milljónir manns, þar af 20,5% 65 ára og eldri samkvæmt tölum frá árinu 2022.¹⁹ Sjálfbærni virðist skipta miklu máli fyrir eldri kynslóðir Dana.²⁰ Í könnun sem var gerð meðal rúmlega 1.000 Dana, 60 ára og eldri, kom í ljós að yfir 60% hafa mikinn áhuga á loftslagsmálum og sjálfbærni og vilja gjarnan leggja sitt af mörkum til að draga úr mengun. Um 76% svarenda höfðu áhyggjur af áhrifum loftslagsbreytinga á komandi kynslóðir.

2.4.1 Bedsteforældrenes Klimaaktion

Bedsteforældrenes Klimaaktion er grasrótar- og aktivistahreyfing, sem safnar saman þroskuðu fólki á aldrinum 50+, sem hefur áhyggjur af því hvers konar heimi þau eru að skila komandi kynslóðum. Hreyfingin leitast við að breiða út boðskapinn um réttar ákvarðanir í loftslagsmálum og þrýsta á stjórnmalamenn að axla ábyrgð og beita sér fyrir skjótum og áhrifaríkum grænum umskiptum. Hópurinn hittist reglulega í níu borgum víðsvegar um Danmörku þar sem safnast er saman til að mótmæla loftslagsbreytingum, auk þess sem þau taka þátt í námskeiðum og fræðslu um loftslagsmál og standa fyrir fjölbreyttum viðburðum.²¹

2.4.2 Sammen om verdensmål

Sammen om verdensmål er verkefni 30 bókasafna í Danmörku sem hefur þann tilgang að virkja fólk yfir 60 ára í vinnu í þágu Heimsmarkmiða Sameinuðu þjóðanna um sjálfbæra þróun. Verkefnið er fjármagnað af VELUX FONDEN og byrjaði í febrúar 2021 og klárast í desember 2023. Boðið er upp á starfsemi á völdum bókasöfnum þar sem íbúar geta hjálpað til við að þróa hugmyndir og lausnir í þeirra eigin bæ sem falla undir heimsmarkmiðin. Markmiðið með starfseminni er að þátttakendur verði virkir gerendur í staðbundnum áhrifum heimsmarkmiðanna. Verkefnið er einnig til þess gert að auka vellíðan og lífsgæði markhópsins þar sem fólk getur nýtt sína eigin hæfileika í nýjum félagsskap, um leið og verkefninu er ætlað að efla virkt og samfélagsskapandi hlutverk fólks 60 ára og eldri.²² Nú þegar líður undir lok verkefnisins hefur það fengið mjög jákvæða umfjöllun í Danmörku og hafa verið skrifaðar tvær ítarlegar handbækur fyrir bókasafnsstarfsfólk um hvernig má virkja fólk í allskyns verkefnavinnu í þágu heimsmarkmiðanna á bókasöfnum. Báðar handbækurnar geta nýst fólki utan geirans með góður árangri.

¹⁷ Gretas Gamlingar (2023).

¹⁸ Grand Panthers (2022).

¹⁹ Knoema (2022a).

²⁰ Line Marie Sommer (2021).

²¹ Bedsteforældrenes Klimaaktion (2023).

²² Sammen om verdensmål (2021).

2.5 Grænland

Á Grænlandi búa um 56.000 manns, þar af u.þ.b. 9,8% 65 ára og eldri samkvæmt tölum frá árinu 2023.²³ Haft var samband við Landssamband eldri borgara á Grænlandi og aðila í tengslaneti ráðuneytanna sem standa að þessu verkefni. Í framhaldi af því hafði Landbúnaðar-, sjálfsbjargar-, orku- og umhverfisráðuneyti Grænlands einnig samband við viðeigandi aðila þarlendis sem gætu haft vitneskju um starf aldrið að loftslagsmálum eða umhverfismálum almennt. Engin svör fengust við þessum erindum, sem væntanlega má túlka svo að á Grænlandi starfi engin samtök eldra fólks að loftslagsmálum og að ekki sé vitað um einstaklinga í hópi eldri Grænlandinga sem hafa helgað sig þessum málaflokki.

2.6 Færeyjar

Í Færeyjum búa um 54.000 manns, þar af 17,9% 65 ára og eldri samkvæmt tölum frá árinu 2021.²⁴ Við gerð þessarar samantektar fundust engar upplýsingar um samtök eldra fólks um loftslagsmál í Færeyjum. Meðal annars var haft samband við félag eldri borgara (Landsfelag Pensjónista) þar sem staðfest var að engir hópar á þeirra vegum væru með loftslagsmál á dagskránni. Vissulega sé til eldra fólk sem beitir sér í umhverfismálum innan náttúruverndarsamtaka, en þar væri ekki um að ræða sérstök samtök eða hópa fyrir þann aldursflokk sem hér um ræðir. Náttúru- og umhverfissamtök Færeyja hafa hingað til ekki boðið upp á sérstakan hóp fyrir þennan aldursflokk en við gerð þessarar samantektar kom í ljós að samtökin hafa mikinn áhuga á að stofna slíkan hóp.

2.7 Finnland

Í Finnlandi búa rúmlega 5,5 milljónir manns, þar af 23,3% 65 ára og eldri samkvæmt tölum frá árinu 2022.²⁵ Í lofslagskönnun sem var gerð af Evrópska fjárfestingabankanum árið 2021 kom í ljós að 73% 65 ára og eldri Finna telja að loftslagsbreytingar og afleiðingar þeirra séu stærsta áskorunin fyrir mannkynið á 21. öldinni. Áhugavert er að sjá að 49% svarenda töldu að þeir hefðu meiri áhyggjur af ástandinu í loftslagsmálum en stjórnvöld í landinu. Einnig töldu 49% að landinu muni mistakast að draga úr kolefnislosun sinni fyrir árið 2050, eins og lofað var í Parísarsamkomulaginu. Um 70% af þeim sem tóku þátt í könnuninni sögðust hlynnt strangari aðgerðum stjórnvalda til að knýja fram breytingar á hegðun fólks (7% fleiri en í sambærilegri könnun árið áður).²⁶

2.7.1 Aktivistimummot

Aktivistimummot eða Activist Grannies er samstarfsnet fyrir finnskar ömmur (og nokkra afa) sem hefur það að markmiði að berjast gegn loftslagsbreytingum og vernda náttúruna. Þetta eru ekki opinber samtök, hafa enga félagskrár, rukka ekkert félagsgjald og starfa 100% í sjálfboðavinnu.

Nokkrar ömmur tóku sig til árið 2019 og stofnuðu Aktivistimummot. Tilgangur hreyfingarinnar er að hafa áhrif á framtíð bæði eigin barnabarna og barnabarna heimsins. Stækkandi, fjölfaglegur hópur af ömmum vinnur að þessu markmiði og einstökum þeimur (#skynsemi og #von) sem stofnömmurnar hafa skilgreint. Hópurinn stendur fyrir fjölbreyttum viðburðum og einnig er mikið lagt upp úr fræðslu á heimasíðu hópsins, Facebooksíðu og Twitter. Fimmtán til tuttugu manna leiðtogahópur skipuleggur og samhæfir aðgerðir hópsins, en fylgjendurnir á Facebook eru um 6.000-7.000 talsins. Á vefsíðu hópsins kemur fram að þau telji sig „*heppin af því að við búum í landi með bestu menntun í heimi og þar af leiðandi líka menntuðustu ömmur í heimi*“.²⁷

2.7.2 Ilmastoisovanhemmat

Ilmastoisovanhemmat eru samtök sem fylgjast með loftslagsaðgerðum bæði í Finnlandi og á alþjóðavettvangi. Tilgangur samtakanna er að vinna að því að stemma stigu við loftslagsbreytingum og verja líffræðilega

²³ Statista (2023).

²⁴ The Global Economy (2021).

²⁵ Khomea (2022b).

²⁶ European Investment Bank (2021).

²⁷ Aktivistimummot (2023).

fjölbreytni, auk þess að stuðla að siðferðilegu og vistvænu jafnréttissamfélagi. Þau vilja einnig styðja við starfsemi barna og ungmenna og stuðla að réttlæti milli kynslóða.

Ilmastoisovanhemmat veita upplýsingar, eiga frumkvæði að samfélagsumræðu, skipuleggja mótmæli og viðburði af ýmsu tagi og eru í samstarfi við önnur samtök og aðila sem stefna að sömu markmiðum. Samtökin halda m.a. úti bloggsíðu og eru með bókaklúbb þar sem hist er mánaðarlega á netinu og rætt um bók mánaðarins, sem fjallar alltaf um umhverfismál. Þá standa samtökin fyrir ýmiss konar mótmælum og nota þar skilti á sex tungumálum. Meðal annars er hist og mótmælt á hverjum föstudegi fyrir utan finnska þingið. Samtökin gefa út alþjóðlegt fréttabréf á ensku, a.m.k. þrisvar á ári, með umfjöllun um það sem svipuð samtök í Evrópu eru að gera. Samtökin hvetja stjórnámálamenn til lagabreytinga og eru mjög virk á helstu samfélagsmiðlum. Um er að ræða formleg samtök með skipaða stjórn og stjórnarformann, ritara, túlka o.s.frv. Mikið er lagt upp úr alþjóðlegri samvinnu og vitundarvakningu í öðrum löndum.²⁸ Þannig er Ilmastoisovanhemmat hluti af evrópsku tengslaneti eldra fólks sem lætur til sín taka í loftslagsmálum (sjá síðar).

2.8 Álandseyjar

Á Álandseyjum búa rúmlega 30.000 manns en við gerð þessarar samantektar fundust engar tölur um hlutfall fólks 65 ára og eldri af heildaríbúafjöldanum. Álandseyjar hafa lengi verið á undan sinni samtíð í umhverfismálum. Árið 2018 settu stjórnvöld á eyjunum sér það markmið að draga úr losun gróðurhúsalofttegunda um 60% fyrir árið 2030 miðað við árið 2005²⁹. Einnig stefna þau á að verða orðin sjálfbær fyrir árið 2051, að stórum hluta með aðstoð vindmylla og með vetnisknúnum ferjum. Við gerð þessarar samantektar fundust engar upplýsingar um samstarf eldra fólks á Álandseyjum á sviði loftslagsmála. Haft var samband við félag eldri borgara í Maríuhöfn, höfuðborg Álandseyja, en svör fengust ekki þaðan.

²⁸ Ilmastoisovanhemmat (2023).

²⁹ Medium (2020).

3 Evrópska tengslanetið

Víðsvegar um heiminn hefur eldra fólk stofnað eða gengið til liðs við samtök sem starfa að loftslagsmálum til að reyna að hafa áhrif á stefnumótun, bæði á svæðisvísu og á landsvísu. Árið 2019 samþykkti Evrópusambandið Grænan sáttmála Evrópu (e. European Green Deal) sem hefur það m.a. að markmiði að Evrópa verði kolefnishlutlaus árið 2050. Í kjölfar þess ákváðu nokkur evrópsk samtök eldra fólks í loftslagsmálum að stofna samstarfsnet sem leggur áherslu á innleiðingu sáttmálans með því að skiptast á upplýsingum, þekkingu og aðferðum á sama tíma og þau styðja við aðgerðir um alla Evrópu. Samstarfsnetið er sjálfskipulagt og óháð stjórn málaöflum og tengir saman mörg loftslagsverndarsamtök í þeim löndum sem hlut eiga að máli.³⁰ Þannig eru dönsku samtökin Bedsteforældrenes Klimaaktion, sænsku samtökin Grand Panthers, finnsku samtökin Ilmastoisovanhemmat og norsku samtökin Besteforeldrenes klimaaksjon öll hluti af þessu evrópska tengslaneti. Þar má einnig finna samtök frá öðrum löndum á meginlandi Evrópu og frá Bretlandi. Samtökin hafa staðið að stafrænum fundum og gefa út sameiginlegt fréttabréf fjórum sinnum á ári. Norsku samtökin vinna nú að því að setja upp heimasíðu fyrir tengslanetið til að skapa sameiginlegan stafrænan vettvang þessara samtaka. Ætlunin er að heimasíðan verði tilbúin í lok árs 2023.

Haustið 2023 eða vorið 2024 verður haldin ráðstefna í Strasbourg í Frakklandi þar sem meðlimir evrópska tengslanetsins í allri Evrópu munu hittast og vinna saman að því að skipuleggja fund með framkvæmdastjórn eða forseta ESB.

³⁰ European Grandparents for Climate (2023).

4 Lokaorð

Hlutfall aldraðra fer ört hækkandi á Norðurlöndunum og með sýnilegum áhrifum loftslagsbreytinga er hægt að reikna með aukinni þátttöku eldra fólks í félagasamtökum og hópum á borð við þá sem fjallað er um hér að framan.

Áhugavert er að sjá muninn á áherslum samtaka eldra fólks á Norðurlöndunum, en ólíkir staðhættir, stærð og staðsetning landanna hefur væntanlega mikil áhrif á það hvaða málefni eru talin mikilvægust í hverju landi. Einnig er mikill munur á stærð hópa og samtaka, en þessi munur virðist að mestu óháður íbúafjölda viðkomandi lands. Í Svíþjóð má til að mynda finna fleiri fámenna hópa en í Noregi, þar sem fjölmenn samtök eru í fararbroddi.

Enda þótt litlar upplýsingar hafi komið fram við gerð þessarar samantektar um loftslagsstarf eldra fólks á Grænlandi, Álandseyjum og í Færeyjum, kann vel að vera að einhver slík starfsemi sé í gangi á þessum svæðum. Ástæðan fyrir skorti á slíkum samtökum eða hópum gæti stafað af strjálbýli eða lágum íbúafjölda. Með málstofunni í öðrum hluta þess verkefnis sem hér um ræðir verður leitast við að virkja þátttakendur frá sjálfstjórnarsvæðunum til að ýta undir hugsanlega stofnun hópa eða samtaka á grunni innblásturs frá nágrannaþjóðum með líkan hugsunarhátt.

Næsti hluti þess verkefnis sem hér um ræðir felst að skipuleggja málstofu í Reykjavík 27.-28. september 2023. Þangað verður boðið fulltrúum allra þeirra félagasamtaka og hópa sem fjallað er um í þessari samantekt, nánar tiltekið u.þ.b. tveimur þátttakendum frá hverju Norðurlandanna og einum utan Norðurlandanna, annað hvort til að halda fyrirlestur eða taka þátt í pallborðsumræðum. Markmið málstofunnar er að búa til vettvang til að miðla reynslu eldra fólks í loftslagsmálum. Sóst verður eftir einstaklingum með reynslu í stofnun samtaka eldra fólks sem beitir sér í loftslagsmálum eða einstaklingum sem hafa reynslu af því að vera í slíkum samtökum/hópum. Með þessu vali er reynt að stuðla að því að fólk geti deilt og safnað að sér nytsamlegum upplýsingum og reynslu frá öðrum sem er síðan er hægt að nýta í starfinu innanlands þegar heim er komið.

Heimildir

Aktivistimummot (2023): *Me mummot haluamme turvata kaikille lapsenlapsille maailman, jossa voi elää.*

<https://www.aktivistimummot.fi/etusivu#in-english>.

Bedsteforældrenes Klimaaktion (2023): *Bedsteforældrenes Klimaaktion.*

<https://www.bedsteforaeldrenesklimaaktion.dk/home/index.asp>.

Besteforeldrenes Klimaaksjon (2022): *Eldre mer bekymra.* <https://www.besteforeldreaksjonen.no/2022/02/vi-blir-mer-bekymra/>

Besteforeldrenes Klimaaksjon (2023): *Barnas klima – Vår sak.* <https://www.besteforeldreaksjonen.no>.

De Frivilliges Hus (2022): <https://frivillighuset.dk/flere-aeldre-laver-frivilligt-arbejde-2>.

European Grandparents for Climate (2023): *About.* <https://beste-brev.linux2.frameworks.no/>

European Investment Bank (2021): *70% of Finns in favour of stricter government measures imposing behavioural changes to adress climate emergency.* <https://www.eib.org/en/press/all/2021-374-70-of-finns-in-favour-of-stricter-government-measures-imposing-behavioural-changes-to-address-the-climate-emergency>.

GALLUP (2022): *Umhverfiráðstefna GALLUP.* <https://www.gallup.is/nidurstodur/frodleikur/>

The Global Economy (2021): *Faroe Islands: Population 65 and above.*

https://www.theglobaleconomy.com/Faroe-Islands/elderly_population/

Grand Panthers (2022): *Rädda klimatet för barnbarnen.* <https://grandpanthers.se>.

Grandmas for Future (2022): *GranmasForFuture.* <https://www.facebook.com/groups/GrandmasForFuture>.

Grandparents for Future (2023): *Grandparents for Future #grandparentsforfuture.*

<https://www.facebook.com/groups/680698432327315>.

Gretas Gamlingar (2023): *Gretas Gamlingar.* <https://www.facebook.com/gretasgamlingar>.

Gustaf Lind (2022): *Krig tar focus från klimatet – men klimatoron ökar hos äldre.*

<https://www.wwf.se/pressmeddelande/krig-tar-fokus-fran-klimatet-men-klimatoron-okar-hos-aldre-4221150>.

Háskóli þriðja æviskeiðsins (á.á): *Lifðu lífinu.* <https://u3a.is>.

Ilmastoisovanhemmat (2023): *Isovanhemmat vaativat ilmastotekoja!* <https://ilmastoisovanhemmat.fi>.

Knoema (2022a): *Denmark - Population ages 65 years and above as a share of total population.*

<https://knoema.com/atlas/Denmark/Population-aged-65-years-and-above>.

Knoema (2022b): *Finland – Population ages 65 ans above as a share of total population.*

<https://knoema.com/atlas/Finland/Population-aged-65-years-and-above>.

Knoema (2022c): *Iceland – Population ages 65 years and above as a share of total population.*

<https://knoema.com/atlas/Iceland/Population-aged-65-years-and-above>.

Knoema (2022d): *Sweden – Population ages 65 and above as a share of total population.*

<https://knoema.com/atlas/Sweden/Population-aged-65-years-and-above>.

Landssamband eldri borgara (2021): *Um LEB.* <https://www.leb.is/um-leb>.

Line Marie Sommer (2021): *De ældre går op i klimaet og deres erfaringer kan ændre verden.*

<https://www.verdensmaal.org/nyheder/%C3%A6ldre-over-tres-kan-og-vil-forandre-verden>.

Medium (2020): *The little archipelago that could: how Åland's climate actions can inspire us all.*

<https://medium.com/wedonthavetime/the-little-archipelago-that-could-how-%C3%A5lands-bold-climate-actions-can-inspire-us-all-b1494a33dd23>.

Naturvernforbundet (2023): *La naturen gå i arv.* <https://naturvernforbundet.no/>

Sammen om verdensmål (2021): *Sammen om verdensmål – på biblioteket.*

<https://www.xn--sammenomverdensml-orb.dk>.

Sofie Björck (2022): *Landets äldre sörjer klimatet.*

<https://www.miljomagasinet.se/index.php/2022/10/14/landets-aldre-sorjer-klimatet>.

Statista (2023): *Population of Greenland 2023, by age group.*

<https://www.statista.com/statistics/805710/population-of-greenland-by-age-group>.

Trading Economics (2021): *Norway – Population ages 65 and above (% of total)*.

<https://tradingeconomics.com/norway/population-ages-65-and-above-percent-of-total-wb-data.html>.

Vinir íslenskrar náttúru (2022): *Um Vín*. <https://natturuvinir.is/about/>